

Atgal į Žemaitiją: ekspedicija Rietavo krašte

VITA IVANAUSKAITĖ-ŠEIBUTIENĖ

Taip susiklostė, kad per pastarąjį dešimtmetį Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto folkloristų ekspedicijų keliai į Žemaitiją vedė itin dažnai. Ketverius metus iš eilės (2004–2007) dirbta (aprepiant tiek didesnius ar mažesnius miestelius – seniūnijų centrus, tiek aplink juos išsidėsčiusius kaimus) įvairiose šio regiono vietovėse: Salantuose (2004), Žarėnuose (2005), Vieکشniuose (2006), Židikuose ir Ylakiuose (2007)¹. Tad šiųmetes gegužės pabaigoje–birželio pradžioje vykusias keliones po Rietavo apylinkes ir derėtų pavadinti *sugrįžimu*. Sugrįžome per pastaruosius trejus metus „apsukę ratą“ per Dzūkiją ir rytų Lietuvą: 2008–2010 m. folkloro ekspedicijos vyko Lazdijų, Ignalinos ir Švenčionių rajonuose².

Šių metų ekspedicijoje dirbo folkloristų grupė, kurioje buvo ir visų ar kai kurių minėtų pastarojo dešimtmečio Instituto folkloro ekspedicijų dalyviai (Bronė Stundžienė, Vilma Daugirdaitė, Lina Būgienė, Jūratė Šlekonytė, Andželika Jakubynienė, Rūta Žarskienė ir šių eilučių autorė), ir su naujomis idėjomis po ilgesnės pertraukos prie folklorinių lauko tyrimų grįžusi kolegė Aelita Kensminienė.

Kaip ir pernykščiai lauko tyrimai Švenčionių apylinkėse, folkloro ekspedicija Rietave tiesiogiai patenka į Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto folkloristų 2010–2012 metais vykdomo mokslinio projekto „*Homo narrans*: folklorinės atminties tyrimai“ akiratį. Siekiama pamatyti ir fiksuoti kuo didesnę *pasakojančio žmogaus* folklorinės raiškos įvairovę, o kartu pasitikrinti, kaip ir kiek šių dienų folklorinius naratyvus veikia regioninė pasakotojų priklausomybė, taip pat su-

1 Plačiau apie šių ekspedicijų eigą, aktualumą ir rezultatus žr. <<http://archyvas.llti.lt/ekspedicijos/salantai/>>; <<http://archyvas.llti.lt/ekspedicijos/zarenai/>>; <<http://archyvas.llti.lt/ekspedicijos/zidikai/>>.

2 Apie šias ekspedicijas išsamiau žr. <<http://archyvas.llti.lt/ekspedicijos/veisiejai/>>; <http://archyvas.llti.lt/ekspedicijos/rytu_lietuva/>.

kaupiti kuo daugiau medžiagos rimtesnėms šiandieninio pasakotojo kasdienybėje gerokai „įsislaptinusio“ regioninio identiteto studijoms.

Ekspedicijos metu spėjome aplankyti daugelį Rietavo krašto vietovių (Rietavą, Labardžius, Tverus, Giliogirį, Vatušius, Pajomantį, Daugėdus, Pelaičius, Maldučius, Stumbres, Gedikėnus, Lopaičius, Medingėnus ir kt.) ir pakalbinti ne vieną dešimtį žmonių. Kalbant apie ekspedicijoje užrašytą folklorinę medžiagą, pirmiausia reikėtų pažymėti, kad, nepaisant kiekvieno ekspedicijos dalyvio „asmeninių interesų“, t. y. kryptingo savai tyrimų tematikai aktualių dalykų fiksavimo, visų darbų vienijančiu pagrindu tapo sutartinė nuostata siekti kuo integresnio įvairių, neretai iš pirmo žvilgsnio ryškesnių prasminių sąsajų neturinčių mūsų kalbintų žemaičių naratyvų turinio su kuo išsamesniu jo kontekstu. Stengtasi nuosekliau ar fragmentiškai žmonių pasakojamose jų *gyvenimo istorijose*, kurių neatsiejama dalimi neretai tampa ir įvairiausi klasikinio folkloro segmentai (dainos, mįslės, sakmės, šokiai ir t. t.), užčiuopti folklorinės atminties raiškos bruožus ir dėsningumus. Toks darbo pobūdis, kai orientuojamasi ne į konkrečių folkloro kūrinių „išprašymą“, o į folklorinio naratyvo, kaip visumos, fiksavimą, lemia ir surenkamos medžiagos formą: ekspedicijoje užfiksuoti garso ir vaizdo įrašai dažnai būna didelės ar net labai didelės apimties vadinamieji metanaratyvai, kurių vėlesnis tvarkymas reikalauja didesnio atidumo, kantrybės ir, žinoma, itin daug laiko. Rietavo ekspedicijos rezultatai – dešimtys valandų tokių įrašų, paskui ne vieną mėnesį klausomų, šifruojamų ir aprašinėjamų. Prie jų šliejasi ir daugybė parsivežtų pačių įvairiausių folklorinių užrašų: dainų sąsiuvinų, dienoraščių, individualios kūrybos rankraščių, taip pat ir senųjų fotografijų kopijų. Viso šio konteksto dalimi laikytina ir ekspedicijų dalyvių gausiai fiksuota vizualinė aplinka: lankyti ir fotografuoti ne tik pateikėjai ir jų gyvenamoji erdvė, bet ir Rietavo krašto gamtos ir kultūros paminklai, įvairios kraštovaizdžio detalės. Ekspedicijos rezultatų išskirtinės vertės dalis – kartu su mumis Rietavą ir jo apylinkes lankiusio dailininko Kazio Kęstučio Šiaulyčio akvarelės ir fotografijos.

Aplankyti ir kalbinti žmonių įvairovė išties didelė tiek amžiaus, tiek socialinės padėties ar išsilavinimo požiūriu. Mūsų pateikėjais buvo žemdirbiai, meistrai ir amatininkai, bibliotekininkai, mokytojai, laiškanėšiai... Atskirai minėtini pasakotojai, kurie gimę ne Žemaitijoje. Dažniausiai tai iš kitų Lietuvos regionų kilę mokytojai, po studijų atsikėlę gyventi ir dirbti į Rietavo kraštą ir pasilikę čia visam gyvenimui. Ekspedicijos dalyviams bene labiausiai rūpėjo jų pasakojimai apie Žemaitiją ir žemaičius: kokius jų bruožus laiko būdingiausiais, kokį požiūrį į save, kaip „svetimus“, patyrė, kas padėjo pritapti svetimam krašte ir t. t.

Rietavas ir jo apylinkės – tiek bendrų žemaitiškų bruožų, tiek gana ryškių istorinių bei kultūrinių savitumų turinti žemaičių žemės dalis. Kaip ir visoje Že-

Rietavas ir jo apylinkės

maitijoje, čia apstu (parapijai priklauso apie trisdešimt) vadinamųjų markapių – folklorinėje atmintyje dažnai su XV–XVIII a. Žemaitiją alinusiomis epidemijomis siejamų neveikiančių kapinaičių, beje, pastaraisiais dešimtmečiais intensyviai tvarkomų ir tampančių žmonių bendros maldos vietomis (pvz., per gegužines pamaldas). Daug čia yra ir kryžių bei koplytėlių, stovinčių žemaičiams įprastose vietose: prie sodybų, ant kryžkelių, palaukėse ir kitur.

„Rėitavė vėskas bova pėrmiausė“ – ši mintis išsprūdavo ne vienam kalbintam žmogui: pirmasis Lietuvoje telefonas, pirmoji įsižiebusi elektros lemputė, pirmoji gimnazija ir dar ne viena pirmiena, liudijanti Rietavą buvus išskirtinės pažangos vietove. Neabejotinai didžiausią įtaką darė ir ženklų išskirtinumų šiam kraštui atnešė didikų Oginskių giminė, kurios atstovai valdė Rietavą nuo XVIII a. vidurio iki XX a. pradžios. Ryškiausi pokyčiai tiek Rietavo urbanistikoje, apskritai kraštovaizdyje, tiek miestelėnų ir valstiečių gyvenime siejami su plačiai žinomo kompozitoriaus Mykolo Klefo Oginskio sūnaus Irenėjaus Oginskio (1808–1863) vardu. Būtent jam valdant Rietavą, iškilo didžiuliai dvaro rūmai ir išskirtinio grožio bažnyčia, buvo perplanuotas visas miestelis, įveistas nuostabus parkas. I. Oginskis panaikino lažą, gerino valstiečių gyvenimo sąlygas, pats kalbėjo lietuviškai. Iš visos minėtos Rietavo oginskiškosios didybės šiandien telikusi viena kita nuotrupa, vienas kitas fragmentas, pavyzdžiui, rietaviškių ir svečių pasivaikščiojimams atviri didžiuliai parko, tiesa, jau nė iš tolo nebeturinčio anuometinio stilingo vaizdo, plotai.

Dabartinėse Rietavo apylinkėse ir pačiame mieste gyvenančių senųjų rietaviškių iš senelių ir tėvų perimtuose ir toliau kuriamuose folkloriniuose naratyvuose gal kiek ryškiau menamas Rietavo dvarą iš Irenėjaus paveldėjusio jo sūnaus Bogdano Oginskio (1848–1909) paveikslas, kurio vieną kitą per folklorinę atmintį išskylančią potėpį šių metų ekspedicijoje užfiksavome ir mes.

Justina Timinskienė varto jaunystės dainų sąsiuvinį. Stumbrės, Rietavo savivaldybė

Pasakoja Zofija Ruškienė. Rietavas
V. Ivanauskaitės-Šeibutienės nuotraukos, 2011

Kaip ir visose mūsų ekspedicijose, darbo Rietave metu turėjome gražių progų susitikti ir pabendrauti su nuoširdžiai mums talkinusiai vietiniais kultūros žmonėmis. Esame dėkingi Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus, Irenėjaus Oginskio viešosios bibliotekos ir jos padalinio Labardžiuose, taip pat Rietavo savivaldybės Švietimo, kultūros ir sporto komiteto darbuotojams. Jų suteiktos žinios apie Rietavo istoriją, kultūrą ir šiądieninę krašto situaciją mums padėjo greičiau įsigyventi į lankomų vietovių kultūrinį kraštovaizdį, o tarpininkavimas, užsimeriant būsimiems pateikėjams apie juos lankysiančius folkloristus, lengvino mūsų darbą, ypač pirmosiomis ekspedicijos dienomis.

Pabaigai kaip mažytę ekspedicijoje surinkto folkloro dalelę norėčiau pateikti rietaviškės Zofijos Ruškienės pasakojimą, kurį ji dažnai girdėdavusi iš savo mamos. Jį Zofija papasakojo atsiliepdama į mano pasiteiravimą, ar neteko jai ko nors girdėti apie Oginskius. Įdomu ir labai tradiciška, kad šiame jos pasakojime istorinę Bogdano Oginskio figūrą nustelbia folklorinei atminčiai vis dėlto svarbesnis folklorinis personažas – vietinis „burtininkas“ Kazragys.

Kazragys apcierydavo dar Oginskį, o Jėzau... Toks buvo burtininkas. Kaip mūsų Žemaitijos turgus dabar kad yra, priešais gyveno. O tada su šešiais arkliais veždavo tą Oginskį pas brolių. Sako, parvažiuoja tas Oginskis, sustojo arkliai – ir viskas, nejuda. Kas čia darosi?! Ir vienaip žiūri, ir kitaip – nepavažiuoja, ir viskas. Sako, tikriausiai Kazragys [sustabdė]. Sako, neškit jau kiek ten tų pinigų jam. Paleisk, sako, tu mūsų arklius. Nu, jį gaudydavo. Vietinis Kazragys buvo, guli mūsų kapinėse. Jis turėjo knygas burtų. Vaikai ieškodavo tų tėvo knygų. Jis išeidavo į miestą, sako: „Neieškokit, vaikai, knygų, nerasit.“ Tie vaikai nuversdavo visus pakraščius, ieškodavo tos knygos. Parėjo iš miesto, sako: „Vaikai, ko čia draskėtės, ieškojot knygos?“ – „Ne, – sako, – neieškojom.“ – „Kaip neieškojot?! Juk knyga ant stalo guli.“ Jis padarydavo taip, kad nematytų.

Sugavo, surišo Kazragį, parsivežė prie karčemos, vyrai įėjo jau pasilinksminti – jau turi Kazragį rankoj. Išeina lauku – nēr nei arklio, nei rogių. Žiūri – ant stogo su visais arkliais. Sako: „Kazragy, nu kas čia bus dabar su tavim? Lipk šalin!“ Sako: „A paleisit mane?“ Nu, jau turėjo prižadėti. Paleido. Ojoj, kiek mama yra pripasakojusi... (LTRF cd 528/13/).